

KATEŘINA KROUPOVÁ A KOLEKTIV

Slovník speciálněpedagogické terminologie

PEDAGOGIKA

VYBRANÉ POJMY

KATALOGIZACE V KNIZE - NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Kroupová, Kateřina

Slovník speciálněpedagogické terminologie : vybrané pojmy /

Kateřina Kroupová a kolektiv. -- Vydání 1.. -- Praha : Grada,

2016. -- 328 stran

ISBN 978-80-247-5264-8

376 * 81'373.46 * 811.162.3 * 811.111 * 811.112.2

- speciální pedagogika
- oborová terminologie
- čeština
- angličtina
- němčina
- výkladové slovníky
- terminologické slovníky
- vícejazyčné překladové slovníky

376 - Výchova a vzdělávání zvláštních skupin osob [22]

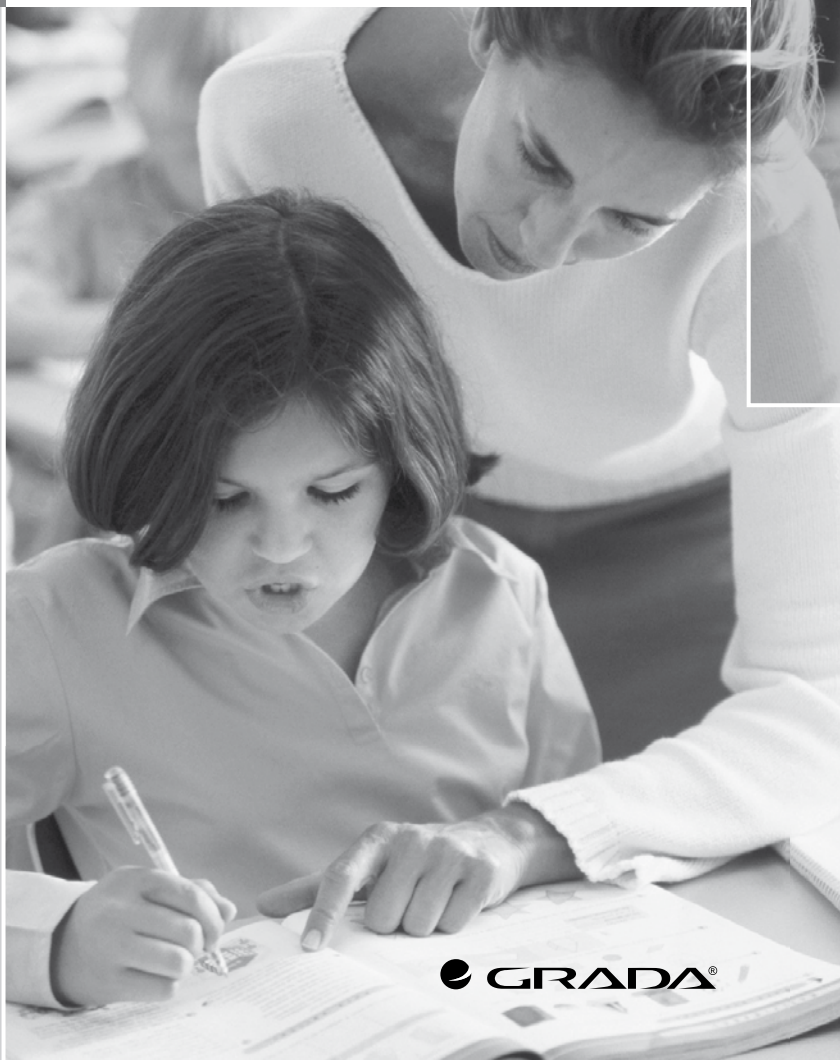
81 - Lingvistika. Jazyky [11]

KATEŘINA KROUPOVÁ A KOLEKTIV

PEDAGOGIKA

Slovník speciálněpedagogické terminologie

VYBRANÉ POJMY

 GRADA®

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

*Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude **tretně stíháno**.*

PhDr. Kateřina Kroupová, Ph.D., a kolektiv

SLOVNÍK SPECIÁLNĚPEDAGOGICKÉ TERMINOLOGIE

Vybrané pojmy

Vydala Grada Publishing, a.s.

U Průhonu 22, 170 00 Praha 7

tel.: +420 234 264 401, fax: +420 234 264 400

www.grada.cz

jako svou 6306. publikaci

Autorský kolektiv:

Mgr. Lenka Baše

Mgr. Adéla Hanáková, Ph.D.

Mgr. Kristýna Krahulcová, Ph.D.

PhDr. Kateřina Kroupová, Ph.D.

Mgr. Eva Martinková, Ph.D.

Mgr. Lucia Pastieriková, Ph.D.

PhDr. Vojtech Regec, Ph.D.

Mgr. Michal Růžička, Ph.D.

Mgr. Eva Urbanovská, Ph.D.

Mgr. Jana Vožechová, Ph.D.

Recenzovali:

prof. PhDr. PaedDr. Miloň Potměšil, Ph.D.

doc. PhDr. Eva Souralová, Ph.D.

Odpovědný redaktor Zdeněk Kubín

Korektury anglické terminologie Mgr. Ivana Lištiaková, Ph.D.

Sazba a zlom Milan Vokál

Návrh a zpracování obálky Antonín Plicka

Počet stran 328

Vydání 1., 2016

Vytiskla tiskárna FINIDR, s.r.o., Český Těšín

© Grada Publishing, a.s., 2016

Cover Photo © allphoto.cz

ISBN 978-80-271-9345-5 (ePub)

ISBN 978-80-271-9344-8 (pdf)

ISBN 978-80-247-5264-8 (print)

Obsah

Úvod	7
Terminologie z oblasti obecné speciální pedagogiky	9
<i>Vojtech Regec</i>	
Terminologie z oblasti speciální pedagogiky osob se zrakovým postižením	49
<i>Kateřina Kroupová</i>	
Terminologie z oblasti narušené komunikační schopnosti	99
<i>Adéla Hanáková</i>	
Terminologie z oblasti speciální pedagogiky osob se sluchovým postižením	127
<i>Eva Martinková</i>	
Terminologie z oblasti speciální pedagogiky osob s omezením hybnosti ..	153
<i>Eva Urbanovská</i>	
Terminologie z oblasti speciální pedagogiky osob s mentálním postižením	181
<i>Lucia Pastieriková</i>	
Terminologie z oblasti speciální pedagogiky osob s psychosociálním ohrožením a narušením	221
<i>Michal Růžička, Jana Vožechová</i>	
Terminologie z oblasti specifických poruch učení	239
<i>Adéla Hanáková</i>	
Terminologie z oblasti vzdělávání dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných	257
<i>Lenka Baše</i>	
Terminologie z oblasti terapií ve speciální pedagogice	279
<i>Kristýna Krahulcová</i>	
Seznam hesel	311

Úvod

Vážení čtenáři,

více než 1 000 hesel obsažených v publikaci, kterou právě držíte v rukou, odráží soudobý stav speciální pedagogiky a poskytne vám terminologické minimum z tohoto oboru. Naleznete zde odborně definované a současně srozumitelně popsané klíčové speciálněpedagogické pojmy a jejich terminologické protějšky v anglickém jazyce. Díky členění na jednotlivé specializované oblasti speciálněpedagogického působení vám tato kniha umožní rychlou a efektivní orientaci. Zejména pro studenty pedagogického a speciálněpedagogického zaměření se stane žádanou studijní pomůckou orientačního charakteru. Tento lexikon s vámi v podstatě „poroste“ – od základů speciální pedagogiky na střední škole přes studium speciální pedagogiky na vysoké škole až k vybrané specializaci a přímému působení v praxi.

Vzhledem k současné situaci terminologické diverzity a roztržitosti lze bohužel předpokládat, že řada prezentovaných pojmů ztratí velmi rychle svou aktuálnost a zastará. Nicméně i přesto doufáme, že se tato publikace stane oporou nejen ve vašem studiu a přínosem pro váš profesní růst, ale i obohacením celkového rozvoje společnosti směrem k inkluzivním idejím.

Věříme, že pro vás tento slovník bude velmi rychlým, přehledným, optimálně strukturovaným, a zejména pak efektivním zdrojem nových poznatků.

S přáním přínosného užívání této publikace

kolektiv autorů

Terminologie z oblasti obecné speciální pedagogiky

Vojtech Regec

A

aberrace

(angl. *aberration*; lat. *aberratio* = zbloudění, odchýlení)

Odchylka, výchylka, úchylka; nejčastěji od průměrného výskytu vlastností a znaků, od funkčního, sociokulturního nebo morálního standardu [11]. Termín aberrace se používá ve všeobecném významu, proto mívají názvy ještě bližší označení [4]. (1) *Biol.* odchylka tvaru nebo funkce organismu, která není v souladu s typem (např. chromozomová aberrace), procesy, jejichž prostřednictvím dochází ke změně tvaru a/nebo struktury chromozomů. Lze je klasifikovat jako numerické nebo strukturní (např. duplikace, inverze, translokace); vrozené nebo získané (kupř. Downův syndrom, Turnerův syndrom, Klinefelterův syndrom) [11]. (2) *Lék.* odchylka, úchylka od normálního stavu. (3) *Genet.* strukturní změna chromozomů (chromozomová mutace). (4) *Fyz.* odchylka od ideálního zobrazení způsobená optickými vlastnostmi optické soustavy (čochy) a vlnovou povahou světla (chromatická aberrace). (5) *Astron.* odchylka světelného paprsku způsobená skládáním rychlosti světla a pohybu pozorovatele (denní, roční, sekulární). (6) *Práv.* zvláštní případ skutkového omylu v trestním právu. (7) *Zool.* poddruhová jednotka používaná pro barevně nebo kresbou odlišené formy živočichů [16].

abnormalita

(angl. *abnormality*; lat. *ab* = ne, *norma* = pravidlo, měřítko, předpis)

Signifikantní nenormálnost, nepravidelnost, odchylnost nebo zvláštnost; výraznější odchylka od obvyklého (typického) jevu, vlastnosti, formy, odchylka od stavu zdraví nebo také od norem a hodnot uznávaných danou společností [40]. Ve vztahu k osobnosti můžeme abnormalitu vymezit prostřednictvím těchto pěti znaků: „(1) porucha dynamické rovnováhy

mezi osobností a prostředím; (2) porucha v jednotné koordinaci psychických procesů a činností, zejména různých potřeb osobnosti; (3) porucha výběrového charakteru potřeb, neschopnost jednotného výběru životně významného cíle nebo cílů; (4) narušení jednotné relativně stálé struktury osobnosti v procesu jejího vývinu a změn; (5) narušení psychiky jako energetického systému (v její distribuci a plynulém uvolňování energie)“ [Syřišťová, 1972, in 15, s. 58–59].

abreakce

(angl. *abreaction*; lat. *ab* = od; *re* = opak, proti; *agere* = jednat, činit)

(1) Odreagování; katarzní, očistná metoda. (2) Skupina technik (vypracovaných S. Freudem aj.), Breuerem rozvedených především v dynamické psychoterapii chicagské školy. Podstatou abreakce je opětovné prožití původního zážitku (patogenní zkušenosti v terapeuticky navozené situaci). Cílem je dosažení katarze (uvolnění emočního napětí a úzkosti). V psychoterapii se rozlišuje více abreaktivních technik, např. za spolupůsobení psychofarmak, pomocí hypnózy i ve skupinové formě psychoterapie [4, 11].

absence

(angl. *absence*; lat. *absens* = nepřítomný)

(1) Nepřítomnost, chybění. (2) Náhlá, několik vteřin trvající ztráta vědomí, která není doprovázena pádem. Postižený jedinec si nepamatuje, co se během absence událo, okolí si jí ani nevšimne; příznak určitého druhu epilepsie [11].

abstinence

(angl. *abstinence*; lat. *abstinentia* = zdrženlivost)

(1) Stav, kdy se jedinec vědomě a ze své vůle naprosto zřiká užívání účinné látky nebo činnosti. Důvody mohou být etické, rozumové či zdravotní (např. abstinence alkoholová, léková, pohlavní atd.). (2) Absti-

nence sexuální – nepřítomnost pohlavních styků či náhrazkového pohlavního vybití. Příčinou může být neschopnost uskutečnit sexuální styk, vyhasnutí zájmu nebo svobodné rozhodnutí pro sexuální zdrženlivost. Nucená sexuální abstinence vyvolává pocity úzkosti, smutku, napětí [11].

abstrakce

(angl. *abstraction*; lat. *abstraho* = odtahovat, odlučovat)

(1) Myšlenkové vymezení podstatných a obecných vlastností předmětů, jevů nebo činností. Výrazně participuje na pojmotvorném procesu. U osob s postižením, především s mentálním postižením, způsobuje nedostatečná úroveň abstrakce obtíže různého rozsahu při práci s pojmy [40]; způsob myšlenkového postižení předmětu, jehož pomocí se vymezuje určitá stránka či vlastnost věci, kterou nelze smyslově odlišit. Výsledkem jsou pojmy, které nelze vnímat nebo si je představit. Opakem je konkretizace. (2) Abstrakce selektivní – vyzdvížení jediného detailu při současném přehlédnutí mnoha dalších [11].

abúzus

(angl. *abuse*; lat. *abusus* = zneužití)

Nadužívání, zneužívání (v praxi se užívají oba významy, i když zneužívání je přesněji misúzus). (1) Zneužívání, nadměrné požívání psychotropních nebo toxických látek či jejich užívání v nevhodnou dobu (práce, těhotenství). Dané látky (alkohol, káva, tabák, léky proti bolestem) vedou k návyku a jejich požívání má vliv na psychický či somatický stav i navzdory tomu, že užívání těchto látek v přiměřených dávkách může mít stimulující účinek [40]; abúzus můžeme dělit na: (a) návykový nebo bez návyku; (b) jednorázový nebo opakovaný; (c) příležitostný nebo pravidelný. (2) Týrání, zneužívání, zanedbávání, nepřiměřené zacházení [11].

adaptace

(angl. *adaptation*; lat. *adaptare* = přizpůsobit)

(1) Přizpůsobení, úprava věci nebo něčeho podle požadavků (např. adaptace zařízení, budovy, přístroje) [16]. (2) „Proces, jímž se organismus přizpůsobuje životním podmínkám ve svém prostředí.“ [4, s. 14]; v kontextu socializace (míry zapojení) se jedná o přizpůsobení se jedince se speciálními potřebami společenskému prostředí, které je však možné pouze za určitých podmínek [33].

afekt

(angl. *affect*; lat. *affectus* = vášně, nadšení) [40]

Silná a intenzivně probíhající emocionální reakce, jako je např. hněv, zármutek, zděšení, radost nebo nadšení; délka trvání afektu je zpravidla krátká a somaticky se projevuje stenicky (zrychleným dýcháním a tepem, zčervenáním), nebo astenicky (zpomaleným dýcháním a tepem, zblednutím) [11].

afunkce

(angl. *dysfunction*; řec. *a* = ne; lat. *functio* = činnost)

Úplná nepřítomnost nebo ztráta funkce orgánu či orgánového subsystému (např. afázie, alexie, agrafie). Může být dočasná nebo trvalá [11].

agrese

(angl. *aggression*)

Projev přímého nebo nepřímého útoku na člověka, zvíře či předmět. Cílem agresivního projevu je úmyslně poškodit druhou osobu, zvíře nebo věc. Klíčovým aspektem je tedy záměr agresora. Z uvedeného důvodu nemusí být ublížení druhé osobě (např. šlápnutí na nohu v dopravním prostředku, příp. poškození věci z nepozornosti) automaticky interpretováno jako agresivní chování. Útočný projev při agresi vzniká nejčastěji jako reakce na překážku, která stojí

v cestě při saturaci potřeb jedince (frustrace) [1]. Projevy agrese jsou mimořádně variabilní (pomlouvání, nadávání, ničení, bití, týrání) a mění se v závislosti na kontextu situace. Z hlediska situace můžeme rozlišovat agresi skupinovou, mateřskou, samčí, institucionální, dravčí, přesunutou, zástupnou aj. Agrese realizovaná vůči sobě samému se označuje jako autoagrese.

agresivita

(angl. *aggressiveness*)

Vlastnost, postoj, nebo sklon k agresi (útočnému jednání). Agresivita je spojena s vnitřními procesy organismu, které se v nejširším smyslu označují jako schopnost organismu mobilizovat své síly k zápasu o dosažení nějakého cíle a schopnost vzdorovat problémům. Může se jednat o celkové úsilí organismu dosáhnout uspokojení vlastních potřeb, zejména výživových a pohlavních. Vnější projev agresivity se nazývá agrese [1; 11]. Viz *agrese*.

akceptace

(angl. *acceptance*; lat. *accipio* = přijmout, schválit, souhlasit)

Přijetí člověka, chování, idey nebo jiného jevu jedincem či skupinou jedinců. V rámci pomáhajících profesí se akceptace využívá především při práci s klientem, kdy se jednoznačně diferencuje přijetí klienta jako člověka (bez předpokladů a hodnocení) od souhlasu s jeho jednáním či postojem.

alternace

(angl. *alternation*; lat. *alternare* = střídát, měnit)

1) *Lék*. stav, kdy funkci poškozeného nebo eliminovaného centra přebírá jiná struktura [40]. (2) *Somatop.* střídání práce zdravé a postižené končetiny. (3) *Tyflop.* alternace bulbu – střídání se očí ve fixaci u střídavého šilhání [4]. (4) Alternace osobnosti – střídavé prožívání dvou odlišných osobností. (5) Alternace činností – schopnost

pružně měnit a střídát činnosti, hlavně při řešení problémů [11].

alela

(angl. *allele*)

Konkrétní forma genu; určuje fenotyp a ovlivňuje výsledný dědičný znak, rys nebo vlastnost organismu; shoda dvou alel u téhož genu = homozygot, rozdílné alely u téhož genu = heterozygot; z hlediska účinku alel ve fenotypu rozlišujeme alelu dominantní a recesivní. Viz také *gen*.

ambidextrie

(angl. *ambidexterity*; lat. *ambo* = oba; *dexter* = pravý)

Oboustrannost; obratnost člověka na pravou i levou ruku. Z hlediska ontogenetického vývoje lateralit jde o nevyvinutou (nevyjádřenou) pravo-levostrannou diferenciaci, což představuje vývojově nižší znak. U dospělého člověka je ambidextrie nejčastěji potlačená či přecvičená levorukost a procvičená pravorukost, takže ruka původně nevedoucí (pravá) se dostala na úroveň funkční zdatnosti ruky původně vedoucí (levé). U dětí s nevyhrazenou (příp. nevyjádřenou) lateralitou se výchovně podporuje aktivita pravé ruky. Záměrná výchova k obourukosti je dnes odmítána, neboť se tím člověk připravuje o specifický lidský znak, tj. hemisférovou dominanci (tím se degraduje na nižší vývojový stupeň) [4].

ambivalence

(angl. *ambivalence*; lat. *ambo* = oba; *valere* = platit, mít hodnotu)

Rozpornost, dvouznačnost, dilema. (1) Termin zavedl E. Bleuler (1911) a vyjadřuje současnou přítomnost protikladných hodnot, citů, postojů nebo tendencí člověka ve vztahu k určité osobě, situaci či věci. (2) Současná oscilace mezi konkrétní věcí a jejím protikladem. (3) Nejistota ve vztahu k postupu, který bude následovat. Podle

E. Urbana (1973) jde o normální postoj, který se může projevovat v extrémní formě u neurotických osob, naopak zcela chybí u osob psychopatických, náboženských fanatiků, příp. osob fundamentalisticky založených. (4) Ambivalence afektivní – emoční, současný výskyt silných protikladných emocí (např. láska–nenávist, odpor–náklonnost, strach–touha) ve vztahu k jednomu objektu. (5) Ambivalence intelektuální – současný výskyt protichůdných rozumových argumentů. (6) Ambivalence volní – neschopnost se rozhodnout ve volním směřování (ambitendence) [11].

amniocentéza

(angl. *amniocentesis*, *amniotic fluid test*, AVT)

Odběr plodové vody; invazivní lékařský postup v prenatalní diagnostice, při němž je odebráno malé množství plodové vody (amniotické tekutiny) obsahující buňky plodu; využívá se především v oblasti zjišťování chromozomálních abnormalit a dalších geneticky podmíněných vývojových poruch nebo onemocnění plodu, včetně infekcí; zákrok (odběr plodové vody) se obvykle realizuje od 15. gestačního týdne; doporučuje se zejména ženám nad 35 let [44].

anamnéza

(angl. *anamnesis*; řec. *anamnēsis* = rozpo-
mínání, vzpomnutí)

Předchorbí. (1) Objevování a poznávání dřívějších skutečností a vztahů souvisejících se současnými [11]. (2) Diagnostická nebo výzkumná metoda, která se zaměřuje na získávání a shromažďování údajů o situaci jedince z oblasti jeho zdravotní, sociální, ekonomické, pedagogické, rodinné a jiné sféry; cílem je rozpoznat a zjistit, které okolnosti z minulosti mohou mít vliv na vznik současné nemoci, choroby či problému u jedince.

anatomie

(angl. *anatomy*; řec. *ana* = na;
tomé = řezání)

Věda o stavbě a složení těla rostlin, živočichů a člověka. (1) Humánní anatomie – nauka o normální stavbě lidského těla. (2) Normální anatomie – nauka zabývající se studiem zdravého těla. (3) Patologická anatomie – nauka o chorobných změnách v organismu (morfologických, fyziologických apod.) [40].

andragogika

(angl. *andragogy*, *adult education*; řec.

andros = muž, dospělý; *agóge* = vedení)

Pedagogická disciplína zabývající se výchovou a vzděláváním dospělých osob [16]. V obecněpedagogickém významu je označení andragogika přisuzováno H. Hanselmannovi pro jeho spis *Andragogik: Wesen, Möglichkeiten, Grenzen der Erwachsenenbildung* (Curych, 1951). (1) Andragogika speciální – speciální pedagogika dospělých osob s postižením, jejímž předmětem jsou procesy resocializace a revalidizace, jejich další výchovy a dalšího vzdělávání, příp. jejich sebevýchovy a sebezvzdělávání. Jedná se především o osoby postižené později, v dospělosti. Někdy se do předmětu speciální andragogiky zahrnuje navíc též výchova rodičů postižených dětí [4].

anomálie

(angl. *anomaly*, *anomalies*; řec. *a* = zápor,
nomos = pravidlo, zákon; nerovnost)

Relativně trvalá odchylka od normy (nebo od toho, co je typické) v oblasti somatické, duševní nebo v jejich kombinaci, která však ještě není považována za patologický stav [4; 30].

antropologie

(angl. *anthropology*; řec. *anthropos* = člověk;
logos = nauka)

Věda studující tělesný stav člověka a sledující jeho vývoj. Má tři hlavní směry:

(1) Fyzická antropologie – zkoumá lidské tělo z hlediska morfologického, fyziologického a vlivu prostředí. Studuje změny probíhající během vývoje člověka a všimá si rozmanitosti různých tělesných vlastností. Vývojové zákonitosti dětského věku studuje biologie dítěte, která je významnou součástí fyzické antropologie. Předmětem jejího zkoumání je dítě zdravé, dočasně nebo trvale nemocné a postižené defektem. (2) Paleoantropologie a historická antropologie – zaměřuje se na změny, jimiž procházel živočišný předchůdce člověka a které prodělal i člověk sám v průběhu svého historického vývoje. (3) Etnická antropologie – studuje vlastnosti člověka vzhledem k jeho rozšíření a podmínkám na zemském povrchu.

Zakladatelem české moderní antropologie je J. Matiegka, který jako první provedl rozsáhlý výzkum základních tělesných znaků české mládeže. Výsledky jeho práce se staly podkladem pro zjišťování změn, které ve vývoji mládeže probíhají. V oblasti biologie dítěte přinesly nejvýznamnější úspěchy státní výzkumy mládeže organizované pravidelně po 10 letech (od roku 1951) V. Fetterem. Stanovily normy pro výšku, váhu, obvod hrudníku a obvod hlavy pro hochy a dívky od 0 do 18 let a zjišťovaly významné rozdíly ve vývoji mládeže ve srovnání s tělesným vývojem mládeže v minulosti. Nejdůležitější metodou fyzické antropologie je antropometrie [4].

apercepce

(angl. *apperception*; lat. *a*, *ad* = k; *perceptio* = vnímání, vjem, chápání)

Vnímání s pochopením vnímaného ve vztahu k doposud osvojenému množství poznatků a zkušeností; apercepce podmíněna individuálním zájmem nebo motivací. Může být aktivní (vědomá, řízená vůlí) nebo pasivní (vynucená okolnostmi) [4]. Jako první začal apercepce měřit

J. M. Cattell prostřednictvím tachistoskopu. W. Stern dělil apercepce na čtyři vývojových období: (1) do 8. roku jsou věci a osoby vnímány bez souvislostí, (2) od 9. do 10. roku jsou vnímány především činnosti a děje, (3) od 10. do 13. roku prostorové, časové a příčinné vztahy, (4) od 14. roku – hodnotící stadium, kdy je pozorované okolí současně hodnoceno. Toto dělení překonal J. Piaget a další [11].

aplasie

(angl. *aplasia*; řec. *plasis* = tvoření)

Vrozené chybění či nevyvinutí určitého orgánu nebo části těla [4].

asistent pedagoga; pedagogická asistence

(angl. *teaching assistant*, *teacher's aide*, *education assistant*, *special need teacher assistant*, *special needs teaching assistant*, *additional needs teaching assistant*; *teaching assistance*, *education assistance*, *special need assistance*, *special educational needs assistance*)

Postavení asistenta pedagoga je upraveno zákonem č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, ve znění pozdějších předpisů – ředitel mateřské školy, základní školy, základní školy speciální, střední školy a vyšší odborné školy může se souhlasem krajského úřadu ve třídě nebo studijní skupině, ve které se vzdělává dítě, žák nebo student se speciálními vzdělávacími potřebami, zřídit funkci asistenta pedagoga. V případě dětí, žáků a studentů se zdravotním postižením a zdravotním znevýhodněním je nezbytné vyjádření školského poradenského zařízení (§ 16). Hlavní činnosti asistenta pedagoga jsou uvedeny v § 7 vyhlášky 73/2005 Sb., ve znění pozdějších předpisů: (a) pomoc pedagogickým pracovníkům školy při výchovné a vzdělávací činnosti, pomoc při komunikaci se žáky a zákonnými zástupci

žáků a komunitou, ze které žák pochází, (b) podpora žákům při přizpůsobení se školnímu prostředí, (c) pomoc žákům při výuce a při přípravě na výkonu, (d) nezbytná pomoc žákům s těžkým zdravotním postižením při sebeobsluze a pohybu během vyučování a při akcích pořádaných školou mimo místo, kde škola v souladu se zápisem do školského rejstříku uskutečňuje vzdělávání. Žádost o souhlas se zřízením funkce asistenta pedagoga obsahuje název a sídlo právnické osoby, která vykonává činnost školy, počet žáků a tříd celkem, počet žáků se speciálními vzdělávacími potřebami, dosažené vzdělání asistenta pedagoga, předpokládanou výši platu nebo mzdy, zdůvodnění potřeby zřízení funkce asistenta pedagoga, cíle, které chce ředitel školy zřízením této funkce dosáhnout, a náplň práce asistenta. Asistenta pedagoga zajišťuje škola. Jedná se o pedagogického pracovníka, zaměstnance školy. Zákonem (č. 563/2004 Sb., § 20) jsou stanoveny konkrétní požadavky na jeho kvalifikaci: vysokoškolským vzděláním získaným studiem v akreditovaném studijním programu v oblasti pedagogických věd; vyšším odborným vzděláním získaným studiem v akreditovaném vzdělávacím programu vyšší odborné školy v oboru zaměřeném na přípravu pedagogických asistentů nebo sociální pedagogiky; středním vzděláním s maturitní zkouškou získaným ukončením vzdělávacího programu v oboru zaměřeném na přípravu pedagogických asistentů; středním vzděláním s výučním listem získaným ukončením vzdělávacího programu středního vzdělávání a studiem pedagogiky; základním vzděláním a absolvováním akreditovaného vzdělávacího programu pro asistenty pedagoga uskutečňovaného zařízením dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků.

asistivní technologie

(angl. *assistive technology*)

Jakékoli zařízení, které může jedinec se speciálními edukačními potřebami použít k vyřešení problému v kontextu jeho postižení nebo ke zlepšení jeho schopností [Pierangelo, Giuliani 2007, in 21]; zahrnují asistenční, adaptační a rehabilitační prostředky a také proces používaný při jejich výběru a aplikaci [2]; asistivní technologie zvyšují u osob s postižením či znevýhodněním jejich produktivitu a nezávislost ve vztahu k intaktní společnosti (např. překonáváním informačních a technických bariér) [2; 19].

autoerotismus

(angl. *autoeroticism*; řec. *autos* = sám; *éros* = touha, rozkoš; *ismus* = směr, orientace)

Autoerotika, sebeláska; „láska k vlastní osobě projevující se jako pohlavní vzrušování vlastní osobou spolu s různými způsoby uspokojování sexuálního pudu bez účasti a stimulace partnera; příkladem je masturbace či jakékoli sexuální vzrušení vyvolané fantaziemi, sledováním, čtením nebo posloucháním erotických zdrojů, ústící v sexuální uspokojení jedince; někteří zastánci psychoanalýzy ztotožňují autoerotismus s narcismem, příp. považují za autoerotiky objevitele, vědce, sportovce apod., a to pro jejich často vysokou hladinu sebelásky; opakem je aloerotismus“ [11, s. 55].

autoregulace

(angl. *autoregulation*; řec. *autos* = sám; lat. *regulare* = řídit, vést)

Psychol. schopnost jedince řídit své volní jednání (tj. vědomě se snažit o dosažení stanoveného cíle), přičemž jedinec sám sebe prožívá jako původce děje. Autoregulace se v chování jedince promítá jako schopnost sebeovládnutí. Na sociální úrovni dochází k přijetí společenských norem,

k jejich zvnitřnění, díky čemuž se stávají součástí autoregulačního systému jedince. Tento proces je na nedostatečné úrovni u sociálně narušených jedinců [4].

autorita

(angl. *authority*; lat. *auctoritas* = vliv, váha, moc)

Obecně přijatý a uznávaný neformální vliv osoby nebo instituce založený na určitých kvalitách a vztazích; (1) *sociol.* vztah, ve kterém osoby nebo instituce přebírají vedoucí roli a prosazují cíle určitých skupin; (2) *círk.* zplnomocnění církve ke spásitel-skému poslání, které na ni přenesl Ježíš Kristus [16].

avitaminóza

(angl. *avitaminosis*; lat. *vita* = život; arab. *amine* = čpavek)

Onemocnění způsobené nedostatkem vitaminů. Při nedostatku vitaminu A je prvním příznakem šeroslepost, později degenerativní změny oční rohovky a suchost kůže. Nedostatek vitaminu D způsobuje křivici (u nás se vitamin D musí malým dětem uměle dodávat). K neplodnosti a k nervovým svalovým poruchám může vést nedostatek vitaminu E. Nedostatek vitaminu K způsobuje krvácivost. Nedostatek vitaminu B1 způsobuje onemocnění beri-beri, které je u nás vzácné a projevuje se hlavně onemocněním nervových vláken. Při nedostatku vitaminu B2 dochází k onemocnění ústních koutků a očí; vitaminu B6 k precitlivělosti (nebo netečnosti) a kožním příznakům. Při nedostatku kyseliny nikotinové (patříci do skupiny vitaminů B) se vyskytují kožní změny (pelagra), ústní a gastrointestinální obtíže (rudý jazyk, nedostatek trávicích šťáv), neurologické příznaky s únavou a nechutenstvím. Nedostatek vitaminu B12 vede ke zvlášť zhoubné chudokrevnosti a k různým nervovým poruchám. Nedostatek vitaminu C vede

ke kurdějím, při nichž je zpomaleno hojení ran, vypadávají zuby, vážné osifikace kostí, dochází ke křechnutí cév (tím se krev snadněji vylévá) [4].

B

bisexualita

(angl. *bisexuality*; lat. *bis* = dvakrát; *sexus* = pohlaví)

Pohlavní obojetnost [4] neboli nevyhra-něná pohlavní orientace, kdy je člověk zaměřen na obě pohlaví [44]. Nemusí jít jen o erotickou přitažlivost, ale i navázání hlubšího emocionálního vztahu jak s opač-ným, tak se stejným pohlavím.

bolest

(angl. *pain*)

Subjektivně nepříjemný vjem; nepříjemný smyslový a emocionální zážitek spojený s aktuálním nebo potenciálním poškoze-ním, anebo se jako takový popisuje [51]; nepříjemný pocit a vjem, který patří k zá-kladním a důležitým příznakům onemoc-nění (zánětu, úrazu, nádoru aj.) a jehož biologickým smyslem je upozornit na vznikající chorobu [44, s. 130].

buňka

(angl. *cell*; lat. *cellula*)

Základní stavební a funkční jednotka ži-vých organismů, která je schopna se sama dělit a má vlastní metabolismus [44].

C

curriculum

(angl. *curriculum*; lat. *curriculum* = běh, opis)

(1) Označení pro obsah a časovou posloup-nost (např. obsah a posloupnost vzdělá-vání, učební plán) [40]. (2) curriculum vitae (z lat. *curriculum* = běh, opis; *vita*e = život) – biografie, životopis.

D**defekt**

(angl. *defect, impairment*;
lat. *defectus* = úbytek)

Vada, porucha, úbytek nebo poškození, která se projevuje jako vážný a relativně trvalý nedostatek, ztráta nebo nepřítomnost určité funkce či orgánu [Košč, in 15]. Orgánový defekt představuje poškození, chybění nebo nedostatek některé části orgánu či orgánového celku. Příčinou orgánového defektu je nejčastěji hereditární nebo kongenitální méněcennost (vývojový defekt), kupř. rozštěpy (patra, obličje, páteře), nemoc, např. srdeční vada, obrna svalových skupin, chronické změny tkání, nebo trauma (úraz), kupř. poškození mozku a jeho funkcí (např. fázie, grafie) po traumatu lebky [33]. „Funkční defekt znamená poruchu orgánové funkce, popř. poruchu v celkových funkcích organismu, aniž by původně orgán nebo orgánový systém byl tkáňově porušen. Sem patří orgánové neurózy (např. srdeční, žaludeční, cévní), psychoneurózy (kupř. různé nutkavé stavy a fobie) a poruchy chování, sociálních vztahů, citových vazeb atd.“ [33, s. 8]. Viz také *vada*.

defektivita

(angl. *disability, handicap, defectiveness*)

Porucha celistvosti (integrity) člověka, která se projevuje jako porucha vztahů organismu se společenským prostředím. Především se jedná o narušení vzájemných vztahů v oblasti edukace a práce. Hlavní znaky: (1) vytvoření průvodních změn ve struktuře osobnosti z důvodu promítání orgánového nebo funkčního defektu do sociální dimenze člověka; (2) jedná se o proces dlouhodobý, který vylučuje krátkodobé nebo přechodné porušení vztahů ke společnosti; (3) porucha společenských vztahů se také týká vztahů ke kolektivu lidí nepostižených (intaktních); (4) narušení

vztahů je dialektické (důsledky pro jedince i společnost); (5) nejedná se o stav trvalý nebo uzavřený (podléhá změnám, které mohou působit jak pozitivně, tak negativně) [33]. Viz také *disabilita*.

deficit

(angl. *deficit*)

Mírný, částečný a relativně ireparabilní nedostatek nebo narušení nějaké funkce. Deficit je diagnosticky identifikovatelný a v porovnání s defektem představuje méně závažný stav, který se může objevovat i přechodně [Košč, in 40]. Psychický deficit je relativně trvalá odchylka chování od psychické normy [11]. Jedná se o stav, kdy výkon jedince v určitém aspektu nebo celkově spadá níž v porovnání s typickými ukazateli jednotlivců či v porovnání s některými ukazateli v jejich vlastním současném nebo minulém chování [Košč, in 15].

deformita

(angl. *deformity*; lat. *deformitas* = znetvoření, zohavení)

Vrozená nebo získaná vada; změna tvaru, podoby orgánu či části těla (kostí, svalů), které se liší svou formou od normálního stavu. Známé jsou vývojové deformity lebky, hrudníku, kloubů, končetin apod. Získané deformity vznikají po úrazech nebo zánětlivých onemocněních (deformity kostí, kloubů). Traumatické (poúrazové) deformity se označují jako deformace [4].

dekompence

(angl. *decompensation*)

Neúspěšné vyrovnání organismu s negativním vlivem na jeho činnost. Intenzita škodlivého vlivu se promítá do selhání některého orgánu nebo funkce [40].

depistáž

(angl. *screening*; fran. *piste* = stopa)

Cílené vyhledávání jedinců [40]; postupy, které umožňují efektivně získávat plošné

informace o sledovaném jevu [11]. Viz také *skríníng*.

deprivace

(angl. *deprivation*)

Viz *psychopedická terminologie*.

detekce

(angl. *detection*; lat. *detectio* = objevení, objevování)

Ve speciálněpedagogickém pojetí jde o pátrání, odhalování, objevování chyb, postižení, narušení v populaci nebo u jedince (detektor lži – přístroj na odhalování nepravdivosti výroků vyšetřovaného) [40].

deteriorace

(angl. *deterioration*)

Viz *psychopedická terminologie*.

diagnostika

(angl. *diagnostic, diagnostics*; řec. *dia* = odděleně, hloubkově, *gnosia* = poznání)

(1) činnost, proces nebo postup směřující ke zjištění diagnózy [11]; (2) nauka o rozpoznávání nemocí, resp. o metodách rozpoznávání nemocí [40] či stavů mimo zdraví.

diagnóza

(angl. *diagnosis*)

Určení, identifikování, rozeznání a pojmenování stavu na základě diagnostiky [11].

didaktika speciální

(angl. *special didactics*; řec. *didaskein* = učit se, vyučovat)

Speciálněpedagogická vědní disciplína zabývající se zákonitostmi procesu vyučování dětí a mládeže s postižením. Didaktika speciální reflektuje druh a stupeň postižení či narušení a současně věk těchto jedinců. V souladu s druhem a stupněm postižení/narušení se dělí na: didaktiku osob tělesně postižených a trvale znevýhodněných, osob se zrakovým postižením, osob se

sluchovým postižením, osob s mentálním postižením, osob s narušenou komunikací schopností a osob psychosociálně narušených. Na základě obsahu vzdělávání je možné hovořit o didaktice (metodice) obecně vzdělávacích předmětů, oborových předmětů, pracovního vyučování apod. Didaktika speciální vychází z principů obecné didaktiky (jež je součástí pedagogiky), která dle potřeb modifikuje a vypracovává speciální postupy (např. používání Braillova písma, znakového jazyka ve vyučování apod.) [40].

disabilita

(angl. *disability*)

Omezení nebo ztráta (vyplývající z vady, poruchy nebo poškození) schopnosti vykonávat činnosti (aktivity) takovým způsobem nebo v takovém rozsahu, jaký je u člověka považován za normální (běžný) [ICIDH, 1980, in 25]; „snížení funkčních schopností na úrovni těla, jedince nebo společnosti, které vzniká, když se občan se svým zdravotním stavem (zdravotní kondicí) setkává s bariérami prostředí“ [23, s. 9].

disimulace

(angl. *dissimulation*; lat. *dissimulatio* = zastírání)

Zastírání chorobných příznaků, a to psychických (např. chorobný strach, fobie), anankastických (vtíravých myšlenek) či somatických (kupř. bolesti, poruchy hybnosti, obrny). Vyskytuje se jak u dospělých, tak i u dětí. Její prokázání je však u dospělých ve srovnání s dětmi těžší. Důvody k disimulaci bývají různé (např. touha po propuštění z nemocničního do domácího prostředí) [4; 40].

diskriminace

(angl. *discrimination*; lat. *discrimen* = rozdíl, rozlišování, hranice)

(1) vyřazování, omezování, pronásledování,

odnětí práv určité skupiny osob z různých důvodů (např. třídní nebo společenské postavení, národnost, rasa, náboženství, pohlaví, sexuální orientace, politické názory apod.); obecně rozlišování (kupř. mezi podobnými předměty, vlastnostmi nebo pojmy) [Košč, in 40]; (2) diskriminace sluchová – rozlišování a identifikace sluchových signálů odlišného charakteru (jemná a hrubá diskriminace). Snížená schopnost diskriminace řeči je častá u osob nedoslýchavých, zejména u těch jedinců, kteří získali sluchové postižení před ukončením výstavby řeči. Projevuje se nedostatečnou diskriminací slyšené promluvy při dostatečné (optimální) hlasitosti řečového stimulu. Ke zjištění schopnosti diskriminace se využívá slovní audiometrie (viz *surdopedická terminologie*). Zlepšování diskriminace sluchové je možné soustavnými speciálními (diskriminačními) cvičeními. Zlepšování diskriminace sluchové je jedním z významných úkolů reedukace sluchu [4].

dispenzarizace

(angl. *screening and management, dispensarization*; lat. *dispensatio* = odvažování, rozdělování)

Jedna z metod zdravotnictví; aktivní a včasné vyhledávání osob, které potřebují zdravotnickou pomoc; na základě komplexního vyšetření zdravotního stavu a analýzy jejich životního a pracovního prostředí je poskytována komplexní, soustavná léčebně preventivní péče. Jedná se o celý komplex preventivních, léčebných, hygienických, zdravotnicko-výchovných, protiepidemiologických opatření zaměřených na ozdravení organismu a jeho zevního prostředí. Objekty dispenzarizace jsou kojenci, nezralé děti, osoby s tuberkulózou, s postižením oběhového ústrojí, plicními onemocněními, alergiemi, s poruchami žláz s vnitřní sekrecí, s neurologickými

a duševními onemocněními, vrozenými vývojovými vadami apod. [4].

dispozice

(angl. *disposition*; lat. *dispositio* = povaha, uspořádání)

Organizovaný celek psychofyziologických tendencí reagovat jistým způsobem; sklon nebo náchylnost k některým nemocem, povahové úchytky, poruchy chování apod. [Košč, in 40]. Příčiny dispozice jsou vnitřní (věk, pohlaví, individuální příčiny) a zevní (způsob života, výživa, práce, odpočinek, různé zvyky, životospráva, vlivy prostředí apod.). Souhrn dílčích vnitřních dispozic tvoří individuální dispoziční strukturu jedince (konstituce). Způsob a uplatnění různých dispozičních zevních a vnitřních faktorů se vzájemně různě prolíná a význam jednotlivých činitelů se tím ovlivňuje [4].

divergence

(angl. *divergence*; lat. *divergere* = obracet se, klonit se, rozpínat se)

Obecně rozbíhavost; funkční strukturální uspořádání v nervové síti, ve kterém axon jednoho neuronu komunikuje prostřednictvím svého rozvětvení s větším počtem postsynaptických neuronů [40].

dominance

(angl. *dominance*; lat. *dominans* = vládnuocí)

Převládání (např. jednoho znaku nad jiným); funkční převaha jedné z obou hemisfér mozku. Projevuje se tak, že dominantní (vedoucí) hemisféra se účastní na řízení fatických (řečových) funkcí a promítá se v motoriku vedoucí horní končetiny. „Dřívější názor, že dominantní hemisféra řídí veškeré fatické, jakož i motorické a senzorické funkce, byl korigován zjištěním překřížené dominance, při níž pro některé funkce (např. sluchové, zrakové, senzitivní) může mít vedoucí úlohu

hemisféra druhá (nedominantní neboli subordinovaná).“ [4, s. 74]

doping

(angl. *dope, doping*; ang. *to dope* = omamovat)

Účelové používání léků k dosažení vyšších výkonů (u sportovců, přetížených osob, studentů ve zkouškovém období apod.). Toto užívání je nebezpečné a ve sportovních disciplínách zakázané [4].

dotazník

(angl. *questionnaire, enquiry*)

Metoda písemného kladení otázek a získávání písemných odpovědí; podle formy otázek rozlišujeme uzavřené, polouzavřené, otevřené nebo škálové, které využívají škálu pro odstupňování hodnoceného jevu respondentům. V humanitních a společenských vědách se používá k hromadnému a rychlému zjišťování faktů, názorů, postojů, preferencí, hodnot, motivů, potřeb, zájmů aj. [9].

E

edukace

(angl. *education, upbringing*; lat. *educatio* = výchova)

Záměrné, systematické rozvíjení citových a rozumových schopností člověka, utváření jeho postojů a způsobů chování v rámci dané skupiny a kultury [11]. Speciální edukace představuje „soubor postupů, metod výchovného ovlivňování, pomocí kterých se dosahuje pozitivních změn v kvalitě a kvantitě vychovanosti a vzdělanosti jedinců se speciálními výchovnými potřebami“ [43, s. 79]. Viz také *výchova*.

egocentrismus

(angl. *egocentrism*; lat. *ego* = já; *centrum* = střed)

Životní postoj nebo zaměření, při kterém považuje člověk sám sebe za střed světa

a všeho dění v něm. Vztahuje se především na hodnocení věcí a dějů v okolí, podle toho, jaký význam mají pro jeho Já. V předškolním věku je tento postoj normální. U starších dětí a dospělých může být znakem opožděného mentálního vývoje nebo příznakem neurotického onemocnění. Egocentrismus se projevuje snahou prosazovat vlastní vůli a vnucováním vlastních zájmů a přání druhým lidem. Nejde však o snahu zneužívat jiné pro vlastní účely a pro vlastní prospěch, což označujeme jako egoismus. Neškodnou formou egocentrismu v dětském i pozdějším věku je snaha o upoutání pozornosti okolí na vlastní osobu. Vystupňovaná forma egocentrismu se projevuje přehnaným sebevědomím a vymáháním si úcty, uctíváním nebo zbožňováním sebe samého. Vyskytuje se u hysterických osob [4; Košč, in 40].

egoismus

(angl. *egoism*; lat. *ego* = já; *ismus* = směr, orientace)

Sobectví. Rozlišujeme zdravý egoismus – umožňuje osobní rozvoj a společenské uplatnění jedince – a nezdravý egoismus (přepjatý) – přehnaná láska k sobě na úkor druhých. Jedná se o přebuzení vlastního „já“, vztahování všeho k vlastní osobě, jedinec ve všem hledá osobní prospěch. Opakem je altruismus [4; Košč, in 40]. Egoistický jedinec má na ostatní vyšší nároky než na sebe, podřizuje jejich přání a zájmy vlastním zájmům, využívá je. Egoismus může být chápán jako porucha nebo opoždění ve zrání osobnosti a jako ulpění na nižší vývojové úrovni. Autonomie vlastního „já“ nepostoupila tak daleko, aby člověku umožnila přijmout i druhé lidi jako rovnocenné partnery a ztotožnit se s nimi v celospolečenských ideálech povinností, práv a spravedlnosti [4; Košč, in 40].

e-learning(angl. *E-Learning*)

Elektronické učení, elektronické vzdělávání; pojem, který se v praxi objevil poté, co se počítače začaly využívat v oblasti vzdělávání; jedná se o takový typ učení, při němž „získávání a používání znalostí je primárně distribuované a facilitované elektronickými zařízeními“ [22, s. 173].

embryo(angl. *embryo*)

Zárodek jedince vzniklý po fertilizaci (oplození) a vyvíjející se v děloze do konce druhého měsíce [44]; na embryonální vývojové období navazuje fetální vývojové období.

emocio(angl. *emotion, affect*)

„Široká škála citových prožitků a doprovodných fyziologických změn; biologicky účelné adaptace, evolučně starší, a proto silnější a hůře ovlivnitelné než rozumové procesy; spojovány s činností limbického systému“ [11, s. 126]; „komplexní stav vznikající v reakci na určité afektivně zabarvené zážitky“ [1, s. 389]. Mezi složky, které samy o sobě emocemi nejsou, avšak doprovázejí je, patří především (1) subjektivní prožitek, (2) vnitřní tělesná reakce, (3) vlastní kognitivní hodnocení nebo přesvědčení, (4) výraz obličej, (5) reakce na emoci, (6) tendence jednání [1].

enkopréza(angl. *encopresis*; řec. *kopros* = lejno)

Neschopnost zadržet stolici; bezděčné, mimovolné vyprazdňování stolice. Vyskytuje se jako chorobný příznak při chorobách doprovázených bezvědomím, příp. jako příznak pokročilého vysílení, symptom dětské neurózy. Věk, ve kterém se děti stávají čistotnými, má svůj vrchol v roce a půl. Ve věku nad 3 roky bývá příznakem různých nemocí [4].

enuréza(angl. *enuresis*; řec. *úron* = moč)

Bezděčné pomočování; opakovaný mimovolný odchod moče [4; 11; 24]; rozlišujeme enurézu diurnu (denní) a nocturna, která se objevuje ve spánku, obvykle v průběhu noci.

etika(angl. *ethics*; řec. *éthos* = povaha, zvyk, mrav)

Věda o mravnosti, morálce. Zabývá se vznikem a vývojem morálky v dějinách lidstva a jejím utvářením ve vývoji jedince, analýzou morálních vztahů, kategorií, morálního vědomí a konání morálních hodnot. Etika má bezprostřední vztah k výchově, a tudíž i k pedagogice. Pomáhá při vymezování cílů a obsahu, při výběru a rozvíjení metod, forem a prostředků mravní výchovy ve společnosti. Mimořádný význam má i ve speciální pedagogice, dále ve výchovné a převýchovné práci [Košč, in 40].

etiologie(angl. *etiology, aetiology*; řec. *aitia* = příčina; *logos* = nauka, věda)

Nauka o příčinách, resp. činitelích, které vyvolávají nemoci, poruchy, narušení a další chorobné stavy. Etiologie hledá a zkoumá příčiny těchto stavů, pomáhá při stanovení diagnózy, následné prognózy, prevence a profylaxe [40]. V důsledku rozvoje různých vědních oborů se stále zdokonaluje a prohlubuje [4].

eugenika(angl. *eugenics*; řec. *eu* – dobře; *genikos* – rodový; *eugeneia* – urozenost)

Nauka o zlepšování tělesných a duševních vlastností příštích generací lidské společnosti. Genetický obor zaměřený na zlepšení dědičných vlastností lidstva, který byl na počátku ovlivněn učením Malthuse a Darwina. Termín eugenika definoval jako první Francis Galton. Snaha o „dobrou ge-

netiku“ byla zneužita v nacistickém Německu (pokusy vědců na lidech; zavedení státního programu selektivní reprodukce žádoucích árijských typů a eliminace, segregace, sterilizace a systematického vraždění nežádoucích jedinců, ras a národů). V současnosti představuje odbornou snahu o zlepšení vnějšího prostředí a omezení vlivu geneticky nevhodných dispozic pomocí genetického poradenství [11]. Rozlišujeme pozitivní a negativní eugeniku. Pozitivní eugenika – snahy se zaměřují na výběr rodičů s pozitivními dědičnými rysy, příp. na posilování jejich reprodukčního úsilí. Negativní eugenika – snahy se zaměřují na vyloučení jedinců s negativními charakteristikami z reprodukce.

Evropské fórum zdravotně postižených

(angl. The European Disability Forum)

Nezávislá, nezisková mimovládní organizace založená v Belgii v roce 1996; reprezentuje zájmy a práva občanů se zdravotním postižením nebo disabilitou a jejich rodin v Evropě; členové fóra jsou především jednotlivé národní rady osob se zdravotním postižením každého z členských států Evropské unie a Evropského hospodářského prostoru a další mimovládní organizace reprezentující zájmy a práva osob se zdravotním postižením a jejich rodin [50].

experiment

(angl. *experiment*)

Pokus. (1) Způsob vědeckého bádání; navození a sledování určitého jevu, který probíhá v vymezených podmínkách tak, aby bylo možné sledovat příčinné vztahy mezi nimi; ověření jedné nebo více hypotéz či odhalení vztahů typu „příčina–následek“. Vědecký experiment má být plánovitý, opakovatelný a tím i ověřitelný. Typické je měření závislé a nezávisle proměnných spolu s možností opakovat experiment v jiných podmínkách (příp. s jinými účastníky).

(2) Pro potřeby výuky se rozlišuje experiment přírodovědný a společenskovední; individuální, skupinový, frontální a kardinální; ilustrující, aplikační, informační a ověřující [11].

F

fertilita

(angl. *fertility, total fertility rate* – TFR)

Plodnost; průměrná hodnota počtu potomků na jednu ženu; demografický ukazatel průměrné míry plodnosti žen v reprodukčním věku. Například úhrnná plodnost žen v České republice se mírně zvýšila, v roce 2012 připadlo na jednu ženu během jejího reprodukčního období průměrně 1,45 dítěte, zatímco v roce 2011 to bylo 1,43 dítěte [48].

fertilizace

(angl. *fertilization*)

Oplodnění, početí, spojení mužské a ženské gamety (pohlavní buňky); výsledkem oplození je zygota [44].

fetus

(angl. *fetus, foetus*; lat. *fetus, foetus* = plod, mladý)

Plod; nenarozený jedinec obratlovce ve fetálním vývojovém období, které u člověka začíná třetím měsícem nitroděložního vývoje a končí jeho narozením [44].

frustrace

(angl. *frustration*)

Stav, který vzniká při narušení nebo zmaření aktivity směřující k určitému cíli. Příčinou vzniku stavu frustrace je vnitřní či vnější překážka bránící uspokojení některé životní potřeby. Podle Rosenzweiga [in 15] je však frustrace víc než jenom překážka, je to subjektivně intenzivně prožívaný zážitek, který se objevuje při nežádoucím zásahu do motivované činnosti organismu. Frustrace tak má na organismus přímý vliv,

ovlivňuje utváření jeho obranných mechanismů, které se podílejí na odstraňování prožívaného stavu.

G

gameta

(angl. *gamete*)

Pohlavní buňka, spojením mužské a ženské gamety (spermie a vajíčka) dochází k oplodnění (fertilizaci) a vytvoření zygoty.

gen

(angl. *gen*)

Jednotka a nositel genetické informace pro určitý znak, dispozici, vlastnost nebo vloh; úsek molekuly nukleové kyseliny umístěné v chromozomu buňkového jádra nezbytný pro realizaci genetické informace [16]; přenáší se z rodičů na jejich potomky a řídí vývoj, činnost a procesy v lidském organismu [11]. Viz také pojem *alela*.

gender

(angl. *gender*)

(1) Soubor rolí pro ženského a mužského pohlaví; koncept rolí příslušné kultury společností vymezených a diferencovaných z hlediska biologického pohlaví. (2) Vyjádření duševní identity jedince ve vztahu k jeho biologickému pohlaví. (3) „Indonéský bicí nástroj v podobě dvanácti zavěšených a šňůrou spojených kovových desek“ [16, s. 317].

genofond

(angl. *gene fund*)

Souhrn všech alel všech genů určitého jedince nebo daného biologického druhu.

genom

(angl. *genome*)

Genová výbava organismu; soubor všech genů obsažených v chromozomech buňkového jádra nacházející se u člověka nebo v organismu jiného biologického druhu [11].

genetika

(angl. *genetics*; řec. *genos* = rod, *genesis* = vývoj, vznik)

Věda o dědičnosti a proměnlivosti živých soustav. Dědičnost je schopnost genetického materiálu (DNA = deoxyribonukleová kyselina) utvářet dědičné vlastnosti, přenášet se z rodičů na potomky, zachovávat svou integritu a trvale se měnit. Proměnlivost (variabilita) je charakteristická schopnost živých organismů, jejímž vlivem se navzájem odlišují. Je podmíněna rozličností prostředí a růzností genetické konstituce. Předmětem genetiky je studium biochemické struktury genetického materiálu, frekvence výskytu genetických faktorů, mechanismus jejich přenosu z generace na generaci a procesy, jejichž prostřednictvím genetické faktory řídí utváření znaků a vlastností organismů. Genetika se člení podle úrovně studia genetických procesů na molekulární, organismů (ontogenetika) a populací. Podle studia genetických vlivů na genetiku virusů a bakterií, živočišnou, rostlinnou a humánní. [Hlatká, in 40].

H

halucinace

(angl. *hallucination*; lat. *hallucinatio* = blouznění)

„Smyslové prožitky, které se objevují bez odpovídající stimulace z prostředí“ [1, s. 549]; jedná se o poruchy vnímání, při nichž nemocný pokládá své představy za skutečné vjemy. Nejedná se o vlastní poruchu aktu vnímání, ale o anomálii představ, kterým připisuje postižený charakter reality. Pokud jim tento charakter reality nepřipisuje a pouze je chorobně prožívá, jde o nepravé halucinace nebo pseudohalucinace. Právě halucinace jsou více vázané na tělo a organismus, nepravé na obrazotvornost a fantazii [Košč, in 40]. Druhy halucinací: zrakové (nemocný vidí záblesky, plameny, postavy, celé složité scény), sluchové

(nemocný slyší různé zvuky, hlasy, slova, věty; slyší lidi, kteří na něho mluví či pokřikují nebo o něm mluví; slyší hlasy, které mu nařizují provést různá jednání), tělové (nemocný cítí dotyky, úder, ohmatávání, sexuální dráždění, pálení, zvláštní pocity v útrokách), pohybové (i když je nemocný v klidu, má pocit, že se převrací, létá), čichové a chuťové (nemocný cítí různé pachy a různé chuti pokrmů), kinestetické, vestibulární či kombinované. Halucinace se vyskytují u osob postižených vážnými duševními nemocemi a u osob ovlivněných některými látkami, které působí na mozek toxicky [4].

handicap

(angl. *handicap*)

Je vyjádřením znevýhodnění jedince se speciálními potřebami, a to v rámci interakce se společenským prostředím [30]; jedná se o znevýhodnění vyplývající z vady, poruchy, poškození nebo disability, které jedince limituje nebo mu brání dosažení takové role, která je pro něj normální (s přihlédnutím k věku, pohlaví a sociálním a kulturním faktorům) [ICIDH, 1980, in 25].

haptika

(angl. *taptic sense*; řec. *haptó* = dotýkám se)

Hmatové vnímání; poznávání předmětů a jevů jako celků a jejich vzájemných vztahů pomocí tzv. aktivního hmatu, tj. záměrným ohmatáváním, na kterém se podílejí kožní a pohybové analyzátoři. Primárními haptickými orgány jsou horní končetiny. Haptika má klíčový význam především pro nevidomé jedince [Košč, in 40]. V oblasti psychodiagnostiky jsou vytvářeny zvláštní haptické modifikace tzv. performančních (tj. výkonově názorných) psychologických testů. Z tohoto hlediska získává pojem haptika širší náplň, protože zahrnuje i hma-

tovou představivost a myšlenkovou práci s hmatovými představami [4].

hematom

(angl. *hematoma*, *haematoma*)

Krevní podlitina; krevní výron pod kůží nebo ve tkáni (podkoží, svaly), který tlakem působí na okolí a vyklenuje kůži [4].

hemisféra

(angl. *hemisphere*; řec. *hémi* = polo, *sfaira* = koule)

Polokoule mozku (předního), která se skládá ze šedé hmoty (mozkové kůry), obsahující gangliové buňky, a z bílé hmoty, jež je složená z nervových vláken [4].

hemofilie

(angl. *haemophilia*, *hemophilia*; řec. *haima* = krev, *filia* = náklonnost)

Krvácivost, dědičná porucha srážlivosti krve nebo koagulace [44], projevující se patologickou či nadměrnou krvácivostí z porušených krevních cév.

hemoragie

(angl. *haemorrhage*, *hemorrhage*; řec. *haima* = krev, *rheo* = řinout se)

Krvácení, výron krve; výstup nebo prostoupení krve z porušených cév [4, 11].

hereditární

(angl. *hereditary*; lat. *hereditarius* = dědičný)

Dědičný, zděděný a získaný od biologických rodičů.

hermafroditismus

(angl. *hermaphroditism*)

Podle řecké mytologie byl Hermafrodit syn boha Herma a bohyně Afrodity. (1) Pohlavní obojetnost, tj. výskyt mužských i ženských pohlavních orgánů u jedné osoby. Rozlišuje se hermafroditismus pravý (jedinec má mužské a ženské pohlavní orgány) a nepravý – pseudohermaphroditismus (mužský – vnější genitálie mají ženský

nebo neurčitý charakter při mužské pohlavní žláze; ženský – vnější genitálie mají mužský charakter, vnitřní genitálie ženský charakter, nejsou však schopné kopulace a reprodukce v ženském smyslu). Habitus (celkový vzhled těla), temperament a psychika mají mužský ráz [4]. (2) Hermafroditismus psychosexuální – označení jedince, který si za sexuální objekty volí osoby obojího pohlaví [11].

heterogenní

(angl. *heterogeneous, heterogenous*;

řec. *heteros* = jiný, druhý; *genos* = rod)

Různorodý, jiného původu; opak homogenní (tj. stejnorodý) [4; 40].

heterozygot

(angl. *heterozygote*)

Jedinec, který má pro ten samý znak po obou rodičích rozdílnou alelu daného genu [16].

homogenní

(angl. *homogeneous, homogenous*;

lat. *homos* = stejný; *genos* = rod, vznik)

Stejnorodý; opak heterogenní [4].

homozygot

(angl. *homozygote*)

Jedinec, který vznikl spojením dvou gamet stejných genetických základů a má pro ten samý znak po obou rodičích stejnou alelu daného genu [16].

hormon

(angl. *hormone*; řec. *hormān* = pohnět, povzbudit)

Látka specifické struktury molekul různého chemického charakteru produkovaná tkání nebo orgánem; tvoří se zejména ve žlázách s vnitřní sekrecí [11, 16].

hospitalismus

(angl. *hospitalism*; lat. *hospitalis* = pohostinný, *hospitale* = nemocnice)

Duševní stav (soubor nápadností a odchylek v tělesném i duševním vývoji) jedince, který vznikl na základě delšího pobytu ve zdravotnickém nebo jiném institucionálním zařízení; nejedná se ještě o stav trvalý a ireverzibilní. Za příčinu se pokládá přerušování citové vazby dítěte k matce, rodině, domácímu prostředí, nemožnost náhradního citového uspokojení, vliv léčebných zákroků (obzvláště pokud jde o bolestivé nebo jinak nepříjemné úkony), nedostatečná podnětnost prostředí, stereotypnost aktivit a rutina v průběhu pobytu a další [4].

hra

(angl. *play, game*)

Samočinná individuální nebo kolektivní činnost, kterou jedinec vykonává za účelem vlastního potěšení [37]; nejpřirozenější projev aktivity dítěte v předškolním věku [42]; má příznivý vliv na duševní vývoj a učení, např. chápání sociálních rolí, rozvoj fantazie, dodržování pravidel a další [11]. V závislosti na povaze a kontextu herní činnosti se hry dále rozdělují na jednotlivé druhy (tvorivé, didaktické, pohybové, experimentální, hazardní aj.).

hyperfunkce

(angl. *hyperfunction*; řec. *hyper* = příliš;

lat. *functio* = činnost)

Nadměrná funkční činnost orgánu nebo orgánového systému, obvykle na úkor jiného [4].

hypofunkce

(angl. *hypofunction*; řec. *hypo* = pod; lat.

functio = činnost)

Snížená funkční činnost orgánu nebo orgánového systému, obvykle ve prospěch jiného [4].

hypotéza

(angl. *hypothesis*)

Vědecký předpoklad [8], který představuje „podmíněný výrok o předpokládaném

vztahu mezi dvěma či více proměnnými“ [41, s. 62]. Věcná hypotéza je vědecký výrok, přičemž k vyjádření jednotlivých proměnných používá věcných termínů [14]. Statistická hypotéza je „tvrzení o vztazích mezi jevy vyjádřeno ve statistických termínech“ [14, s. 69]. Nulová hypotéza (H_0) „je domněnka, která prostřednictvím statistických termínů tvrdí, že mezi proměnnými, které zkoumáme, není vztah“ [14, s. 69]. Alternativní hypotéza (H_A) představuje předpoklad, který bude přijat, pokud se podaří zamítnout nulovou hypotézu [11]. Mezi další typy hypotéz patří např. také ad hoc hypotéza (vytvořená až po sběru dat) nebo hypotéza vytvořená v kontextu jiných teorií (aktualitní, dopaminová, humorální, cholinergní, komplexní, konstanční, konstelační, konstituční, konvergenční, regresní aj.) [11].

CH

choriocentéza

(angl. *choriocentesis*, *chorionic villus sampling* – CVS)

Odběr choriových klků z placenty [44]; invazivní lékařský postup v prenatální diagnostice, ve kterém je odebráno malé množství choriových klků (výběžky tkáně, které tvoří placentu); využívá se obdobně jako amniocentéza především v oblasti zjišťování chromozomálních abnormalit a dalších geneticky podmíněných vývojových poruch nebo onemocnění plodu, včetně infekcí; v porovnání s amniocentézou je možno tento zákrok realizovat o něco dříve – obvykle mezi 10. a 13. gestačním týdnem.

chronicita

(angl. *chronicity*; řec. *chronos* = čas)

Vleklá, dlouhodobá přítomnost nemoci. Akutní choroba přechází do chronické. Chronická nemoc má obvykle nepříznivý vliv na psychiku nemocného [11].

chromozom

(angl. *chromosome*)

Vláknitá struktura nacházející se v jádru buňky u člověka [1] nebo v organismu jiného biologického druhu; lidský organismus obsahuje 46 chromozomů, rozdělených do 23 párů, a vytváří tak stav euploidie ($2n$), 23. pár představují chromozomy určující pohlaví jedince. Změny počtu chromozomů, označované také jako genomové mutace, tvoří aneuploidie, které nejčastěji reprezentují trizomie (jeden chromozom navíc: $2n + 1 = 47$), jako např.: Patauův syndrom (trizomie chromozomu 13), Edwardsův syndrom (trizomie chromozomu 18), Downův syndrom (trizomie chromozomu 21) nebo monozomie (jeden chromozom ubývá: $2n - 1 = 45$), jako např. Turnerův syndrom (gonozomální monozomie X0), změny ve struktuře chromozomů rozlišujeme podle typu aberace na fragmentace (rozpad chromozomu), duplikace (zdvojení části chromozomu), delece (ztráta části chromozomu), inverze (převrácení úseku chromozomu) a translokace (připojení části chromozomu na jiný chromozom) a další [44].

I

iatrogenie

(angl. *iatrogenesis*, *iatrogeneses*; řec. *iatros* = lékař, lat. *genus* = původ, potomstvo)

Negativní působení lékaře (příp. zdravotnického personálu) na pacienta (např. verbálním a neverbálním chováním, neadekvátní diagnostikou, léčbou) vedoucí ke zhoršení jeho zdravotního stavu, příp. k vyvolání nedůvěry k lékaři či nežádoucího chování [16].

incest

(angl. *incest*; lat. *incestus* = nečistota, krve-smilství)

Pohlavní styk mezi osobami bezprostředně příbuznými i příbuznými v důsledku

osvojení (rodiče–děti, bratr–sestra). V současném českém právu se nevztahuje na vztah sestřenice–bratranec, avšak v tomto stupni vyžaduje katolická církev zvláštní povolení. Ze zdravotního hlediska je v naší společnosti incest považován za nežádoucí a obecně za nemorální. Incestní pohlavní styk je hodnocen jako trestný a incestní manželství jako neplatné. (1) *Psychoanalyt.* chlapec chce podvědomě zachovat vztah k matce a nejbližší náhražkou je vztah k sestře. Dcera vidí soupeřku v matce, a když v boji o otce nezvítězí, dalším nejvhodnějším objektem je bratr. Strach u mužů z incestu je zdůvodňován obavou z dominance ženy, která je údajně iniciátorkou incestních vztahů. Zákaz incestu vyvolává Oidipův komplex. (2) Incest emocionální „situace, v níž jeden z rodičů svého potomka staví nikoli sexuálně, ale emocionálně do role náhradního partnera“ [11, s. 218].

incidence

(angl. *incidence*)

Ukazatel míry nově se vyskytnutých případů sledovaného jevu, znaku nebo vlastnosti v rámci populace za určité časové období. Příklad: Ve školním roce 2012/2013 bylo na základních školách v České republice nově evidovaných 849 žáků s poruchou autistického spektra. Celkový počet žáků na základních školách činil 807 950. Míra incidence poruchy autistického spektra na základních školách ve školním roce 2012/2013 představovala 105,1 případů na 100 000 žáků.

index

(angl. *index*)

Ukazatel, seznam, rejstřík; numericky vyjádřená hodnota poměru vzájemně souvisejících parametrů. Rozlišujeme různé druhy indexů, např. cefalický, citační, hmoty těla nebo tzv. BMI (Body Mass Index), obtížnosti, selekční a další.

indicie

(angl. *circumstantial evidence*)

Náznak, vodítko nebo stopa pro něco svědčící nebo něčemu nasvědčující; soubor indicií napomáhá k vysvětlení, objasnění, interpretaci nebo upřesnění vzniklých skutečností.

indikace

(angl. *indication*; lat. *indicatio* = oznámení doporučení)

(1) *Lék.* stanovení vhodného diagnostického nebo léčebného postupu na základě příznaků a průběhu nemoci; (2) *odb.* zjišťování, údaj [16].

indolence

(angl. *indolence*)

Netečnost [44]; bezstarostnost, nevšímavost, lhostejnost [16].

indolentní

(angl. *indolent*)

Nebolestivý, netečný, lhostejný [44].

infantilismus

(angl. *infantilism*)

Viz *psychopedická terminologie*.

inferiorita

(angl. *inferiority*; lat. *inferior* = nižší)

Dle M. Sováka nejnižší stupeň socializace jednotlivce s postižením; neschopnost pracovního a společenského zařazení. Jedinci na stupni inferiority jsou zcela nesamostatní, odkázaní na péči jiných (především u tělesného a mentálního postižení), v případě inferiority je potřebná celoživotní péče. Jedná se o segregaci [Hapáková, in 40].

inhibice

(angl. *inhibition*; lat. *inhibere* = zabránovat)

Potlačení, útlum, zabránění [44]; „zabrana, překážka, zákaz, zastavení; zpomalení, za-

brzdění některých fyziologických procesů v organismu“ [16, s. 402].

inkluze

(angl. *inclusion*)

Proces, který se zaměřuje a reaguje na různorodost potřeb všech jedinců prostřednictvím zvýšení jejich participace na učení, kulturách a společenstvích a snížení jejich vyloučení v oblasti edukace. To zahrnuje změny a úpravy obsahu, přístupů, struktur a strategií, které vycházejí z jednotné vize, že společná edukace všech dětí bez rozdílů je povinností a zodpovědností celého systému [39]. Podle Scholze [2007, in 18, s. 27] se v rámci inkluze „idea integrace postupně rozvíjí v novou, odlišnou, vyšší kvalitu, protože při tomto edukačním přístupu se už heterogenita principiálně chápe jako normalita“. Různorodost je tak typickým znakem každého edukačního procesu [12]. V rámci trojdimenzionálního pojetí inkluze v porovnání s integrací znamená (1) totožný proces; (2) vylepšenou, resp. „optimalizovanou“ integraci; (3) novou kvalitu v oblasti přístupu k osobám se speciálními edukačními potřebami, která se manifestuje v oblasti bezpodmínečného akceptování speciálních potřeb všech jedinců bez rozdílů [Horňáková, 2006, in 18].

inkontinence

(angl. *incontinence*; lat. *continentia* = zdrženlivost)

Narušená schopnost udržet moč (inkontinence urinae) nebo stolicí (inkontinence alvi) [4].

integrace

(angl. *integration*; lat. *integrare* = scelovat)

Ucelení, sjednocení nebo spojení v celek. Vyjadřuje koncepci speciální edukace jako organizační složky všeobecné edukace v tom smyslu, že výchova a vzdělávání jedinců se speciálními edukačními potřebami se má realizovat v běžných výchovných a vzdělávacích institucích, nikoli odděleně [41]. Podle vyhlášky 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných, ve znění vyhlášky č. 147/2011 Sb. a vyhlášky č. 103/2014 Sb., je speciální vzdělávání žáků se zdravotním postižením zajišťováno „(a) formou individuální integrace, (b) formou skupinové integrace, (c) ve škole samostatně zřízené pro žáky se zdravotním postižením, nebo (d) kombinací forem uvedených pod písmeny a) až c)“ (§ 3, odst.1). V širším kontextu se jedná o proces, který souvisí se začleňováním jedinců se speciálními edukačními potřebami do majoritní společnosti (socializace). Integrace (lat. *integer* = celý, neporušený) jako nejvyšší stupeň socializace vyjadřuje naprosté zapojení a plné splynutí jedince s postižením se společností intaktních, a to v rámci edukace, pracovního uplatnění a v jiném společenském soužití [33]. Integrace v této souvislosti znamená stav soužití osob s postižením a intaktních, stav, kdy žijí jeden pro druhého. Je to stav, kdy se samotný jedinec s postižením nepovažuje za zvláštní součást společnosti a kdy ani intaktní společnost nepocituje postiženého jako zvláštní součást. Jedná se o stav, kdy se totálně naplnila vzájemná sociální adaptabilita a úplně ustoupila defektivita [Jesenský, 1994, in 15]. V závislosti na kontextu rozlišujeme integraci sociální, edukační (školní a mimoškolní), pracovní, rodinnou aj. Viz také pojem *inkluze*.

bami se má realizovat v běžných výchovných a vzdělávacích institucích, nikoli odděleně [41]. Podle vyhlášky 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných, ve znění vyhlášky č. 147/2011 Sb. a vyhlášky č. 103/2014 Sb., je speciální vzdělávání žáků se zdravotním postižením zajišťováno „(a) formou individuální integrace, (b) formou skupinové integrace, (c) ve škole samostatně zřízené pro žáky se zdravotním postižením, nebo (d) kombinací forem uvedených pod písmeny a) až c)“ (§ 3, odst.1). V širším kontextu se jedná o proces, který souvisí se začleňováním jedinců se speciálními edukačními potřebami do majoritní společnosti (socializace). Integrace (lat. *integer* = celý, neporušený) jako nejvyšší stupeň socializace vyjadřuje naprosté zapojení a plné splynutí jedince s postižením se společností intaktních, a to v rámci edukace, pracovního uplatnění a v jiném společenském soužití [33]. Integrace v této souvislosti znamená stav soužití osob s postižením a intaktních, stav, kdy žijí jeden pro druhého. Je to stav, kdy se samotný jedinec s postižením nepovažuje za zvláštní součást společnosti a kdy ani intaktní společnost nepocituje postiženého jako zvláštní součást. Jedná se o stav, kdy se totálně naplnila vzájemná sociální adaptabilita a úplně ustoupila defektivita [Jesenský, 1994, in 15]. V závislosti na kontextu rozlišujeme integraci sociální, edukační (školní a mimoškolní), pracovní, rodinnou aj. Viz také pojem *inkluze*.

interview

(angl. *interview*)

Rozhovor; výzkumná a diagnostická metoda, která získává data na základě verbální a neverbální výměny informací; cenným aspektem této často používané metody je možnost zachytit a zaznamenat výpo-

vědi klienta, pacienta nebo respondenta v jejich přirozené a bezprostřední formě; podle typu se dělí na standardizovaný, polostandardizovaný a nestandardizovaný, strukturovaný, polostrukturovaný a nestrukturovaný, individuální a skupinový, stručný a hloubkový a další [11].

intoxikace

(angl. *intoxication*; řec. *toxikon* = jed)

Otrava organismu; vzniká po vniknutí jedovaté látky do organismu nebo nadměrným či dlouhodobým užíváním látek s různými jedovatými účinky [Pogády, in 40].

invalidita

(angl. *invalidity*, *incapacitation*, *disability*; lat. *invalidus* = slabý, nezdravý)

V období středověku znamenala neschopnost aktivní vojenské služby, později vyjadřovala trvalé omezení nebo snížení pracovní a výdělečné schopnosti v důsledku nepříznivého zdravotního stavu [4]; podle zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, v platném znění, je pojištěnec invalidní, jestliže z důvodu dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu nastal pokles jeho pracovní schopnosti nejméně o 35 %; jestliže pracovní schopnost pojištěnce poklesla (1) nejméně o 35 %, avšak nejvíce o 49 %, jedná se o invaliditu prvního stupně, (2) nejméně o 50 %, avšak nejvíce o 69 %, jedná se o invaliditu druhého stupně, (3) nejméně o 70 %, jedná se o invaliditu třetího stupně [47].

invazivní

(angl. *invasive*)

Pronikající, vnikající přes kožní tkáň do organismu [44] a způsobující tak změnu jeho struktury; léčebný nebo diagnostický postup, při kterém dochází k průniku nástroje nebo předmětu přes kůži dovnitř organismu.

K

karyotyp

(angl. *caryotype*)

Soubor chromozomů jádra tělové (somatické) buňky [11, 16].

kauzalita

(angl. *causality*, *causation*; lat. *causa* = příčina)

Příčinnost, souvislost dle zákona příčiny a následku; nezbytnost genetických souvislostí jevů, z nichž jeden (příčina) podmiňuje druhý (následek). Kauzalitu odlišujeme od finality (zaměřenost na cíl, účel) [Košč, in 40]. Existenci tohoto vztahu je možné vyjádřit časovou následností a závislostí jevů: (1) kauzalita cirkulární (a) mezi příčinou a následkem působí i zpětná vazba – následek působí zpětně na příčinu, (b) označení dvou jevů, mezi nimiž je vzájemné ovlivňování tak silné, že lze jen těžko rozlišit, co je příčina a co následek; (2) kauzalita lineární jednoduchá, jednosměrná souvislost příčiny a následku, kdy nedochází ke zpětné vazbě; (3) kauzalita psychická – následnost psychických jevů; (4) kauzalita vnější – vliv vnějších a situačních okolností na jedince [11].

kognice

(angl. *cognition*)

(1) Poznávání; (2) myšlení či znalost; (3) v kognitivní psychologii všechny druhy poznávání a vědomí (vnímání, pamatování, uvažování, rozhodování, hodnocení, představivost a řešení problémů); všechny smyslové vstupy, které jsou měněny, zpracovávány, uchovány či využity. Týká se to i těch procesů, které probíhají bez přítomnosti odpovídajících podnětů [11].

kompenzace

(angl. *compensation*)

Poskytnutí náhrady, vyvážení nebo vyrovnání. V psychické rovině představuje

kompenzace způsob, jímž se člověk vyrovnává s nejrůznějšími životními překážkami. Ve fyzické rovině představuje kompenzace vyrovnání nebo nahrazení sníženého výkonu některého orgánu přiměřenou úpravou nebo zvýšením funkce jiného orgánu. Kompenzační metody tak v kontextu speciální pedagogiky vyjadřují rozvíjení výkonnosti neporušených funkcí a náhradu za funkci porušenou nebo zcela vyřazenou. Například u nevidomého jedince se aktivně rozvíjí hmatové, sluchové a čichové vnímání za účelem snížení deficitu informací v důsledku zrakového postižení. Důležitým rysem kompenzace je tak využití multisenzoriálního přístupu. Na rozdíl od reedukace se kompenzace zaměřuje na výkonnost jiných funkcí, než je funkce postižená [4].

kompenzační pomůcky

(angl. *compensatory aids, compensatory tools*)

Nástroj, přístroj nebo zařízení, které je speciálně vyrobené nebo upravené tak, aby svými vlastnostmi a možnostmi použití kompenzovalo nebo snižovalo handicap, disabilitu [srov. 3; 4; 20; 29].

konfabulace

(angl. *confabulation*; lat. *confabulari* = společně se bavit)

Některá tvrzení (myšlenky a výmysly) dětí do šesti let neodpovídající realitě (skutečnosti). Nepředstavují pravou lež. Může se jednat o dětskou hru nebo o důsledek vzpomínkových klamů. Výrazné konfabulace bývají u osob trpících vážnými duševními chorobami doprovázenými poruchami vstřípmosti paměti (např. Korsakovova psychóza) [4].

konflikt

(angl. *conflict*; lat. *conflictus* = srážka, boj)

Střetnutí protichůdných, protikladných nebo nesusoudných tendencí, sil, činů, po-

hnutek, cílů. Rozlišujeme konflikt vnější (např. sociální v širokém slova smyslu: národnostní, hospodářský, třídní apod.), mezilidský (v rámci nějaké společenské jednotky: práce, rodiny apod.), vnitřní (intrapsychický) (vznikají mezi jednotlivými složkami a tendencemi duševního života jednotlivce: konflikty mezi hnutími pudovými – sexuálními, agresivními apod.; takovéto konflikty neprožívá člověk zcela vědomě). Konflikty jsou častým zdrojem duševních poruch – psychogenních (vyvolaných duševním konfliktem). S „vědomými“ konflikty se může člověk plně vypořádat, rozumnému řešení se vymykají konflikty „nevědomé“ (vyvěrající z pudových přání nebo přísných morálních hledisek) [4].

kongenitální

(angl. *congenital*)

Existující a přítomný při narození; vztahuje se k biologickým, příp. duševním znakům nebo vlastnostem; obvykle vyjadřuje vadu, odchylku nebo nemoc, která se manifestuje od okamžiku narození; kongenitální nemoci mohou být hereditární (dědičné) nebo způsobené jinými vlivy (např. infekce, intoxikace, traumata) v průběhu těhotenství (v čase před porodem).

kongruence

(angl. *congruity, congruence*)

Opravdovost, celistvost, pozitivní otevřenost, integrovanost nebo také autentičnost [26]. Jedná se o stav osobnosti, kdy prožívání a chování jedince je v souladu s jeho vlastním sebezpojetím [11]. K. jako vlastnost terapeuta je „vyjádřením jeho bezpodmínečného sebezpojetí a projevuje se jako terapeutova přítomnost v terapeutickém vztahu. Umožňuje terapeutovi, aby mohl více zažívat klienta s empatickým porozuměním a bezpodmínečným přijetím.“ [36, s. 65]

koprofagie

(angl. *coprophagia*; řec. *kopros* = lejno, výkal; lat. *fagein* = jíst)

Pojídání výkalů. Jedná se o regres do období dětského vývoje do jednoho roku života.

Vyskytuje se u osob s hlubokou mentální retardací nebo u sexuálně perverzních osob [4; 40].

koprofilie

(angl. *coprophilia*; řec. *kopros* = lejno, výkal; lat. *filia* = přátelství, záliba)

Patologická záliba ve výkalech. Vyskytuje se jako perverzita nebo symptom některých psychóz [4; 40].

korekce

(angl. *correction*)

Viz *tyfopedická terminologie*.

kordocentéza

(angl. *cordocentesis*, *percutaneous umbilical blood sampling* – PUBS)

Odběr fetální krve z pupečníku plodu; využití v prenatalní diagnostice; patří mezi invazivní lékařské postupy.

kreativita

(angl. *creativity*; lat. *creo* = tvořit, plodit)

Tvořivost, tvořivá činnost, schopnost, aktivita člověka, jejímž výsledkem jsou doposud nepoznané produkty (předměty, metody, postupy, díla apod.). K. se vyznačuje následujícími znaky: originalita (původnost), elaborace (schopnost vylepšit, upřesnit, modifikovat postupy), fluence (rychlá produkce nápadů), flexibilita (pružné vytváření alternativních postupů řešení) [40].

L**labilita**

(angl. *lability*; lat. *labilis* = kolísavý)

Nevyváženost, rozkolísanost. Nejčastěji se mluví o emoční labilitě; existuje také neurovegetativní labilita (vegetativní) – nestálost vegetativních funkcí. Objevuje

se přechodně (v klimakteriu, pubertě, při neurózách a psychoneurózách apod.), je porušena rovnováha mezi činnostmi sympatiku (projevy: nespavost, úzkostné stavy, zvýšený krevní tlak, zvýšená látková výměna a snížené střevní pohyby, vzrušivost, přecitlivělost a ustrašenost, nesoustředěnost, myšlenkový trysk) a parasympatiku (projevy: zpomalená srdeční činnost, nízký tlak, zvýšené až křečovitě střevní pohyby, hluboký spánek a nesnadné procitání, zpomalená myšlenková vybavitelnost, zpomalené pracovní tempo apod.) [4].

lateralita

(angl. *laterality*)

Stranovost, převaha, upřednostnění jednoho z párových orgánů, případně jedné poloviny nepárového orgánu [42]. Viz také *logopedická terminologie*.

lokus

(angl. *locus*)

Místo, na kterém je na chromozomu umístěn určitý gen [16]. Příklad: (1) Gen pro fenylalaninhydroxylázu má označení 12q24.1, numerická hodnota 12 znamená číslo chromozomu na karyotypu, písmeno q představuje dlouhé raménko příslušného chromozomu a označení 24.1 určuje úsek (oblast) na daném raménku. (2) Gen huntingtin se zápisem 4p16.3, číslo 4 znamená číslo chromozomu, písmeno p symbolizuje krátké raménko a označení 16.3 je oblast raménka.

M**maladaptace**

(angl. *maladaptation*)

Viz *psychopedická terminologie*.

masochismus

(angl. *masochism*)

(1) Pasivní algolagnie, parafilie, při níž člověk dosahuje sexuálního uspokojení

pouze tehdy, je-li týrán. (2) Rys osobnosti, který se vyznačuje tím, že člověk snáší tělesnou či duševní bolest, které se může vyhnout, anebo sám týráni vyhledává. Pojem zavedl R. Krafft-Ebing dle spisovatele Leopolda von Sacher-Masocha, který tuto aberaci popisoval. (3) Masochismus hromadný – ochota skupiny snášet obětování se a trpět pro diktátorského vůdce, jemuž je přenecháno veškeré rozhodování. (4) Masochismus kompenzační – sexuální vzrušení a uspokojení způsobené fyzickým či psychickým pokolením, aniž by došlo k pohlavnímu styku. (5) Masochismus konjunktivní – pohlavní styk je uskutečnitelný pouze spolu s bolestí nebo ponížením, které člověku působí sexuální partner. (6) Masochismus jako morální pojem zavedl S. Freud, rozšiřuje jím smysl pojmu na obecnou poruchu, kdy jedinec snáší, nebo dokonce vyhledává trápení, které má pro něj stimulační a motivační význam. Relativita takto rozšířeného pojmu způsobuje nejednotný výklad v odborných kruzích [11].

metoda

(angl. *method*; řec. *meta* = za něčím; *hodos* = cesta; *methodos* = cesta za něčím, postup k něčemu)

Postup směřující k vytyčenému cíli nebo také „způsob vědeckého poznávání jevů a skutečností“ [11, s. 304]. Diagnostická metoda je „postup, prostřednictvím kterého se získávají takové poznatky o vyšetřované osobě, na základě kterých je možno formulovat diagnózu“ [42, s. 33]. Výzkumná metoda je přesně vymezený postup, který se využívá v jednotlivých oblastech výzkumného bádání. Výzkumné metody můžeme diferencovat v kontextu formulování výzkumného problému (metody literární, historické), získávání empirických údajů (metody pozorovací, explorační, experimentální, kazuistické,

testové, přístrojové), zpracování získaných údajů (metody matematicko-statistické, analyticko-syntetické, komparativní, zveřejňování, modelování) [41]. Speciální edukační metody jsou „záměrné, promyšlené postupy a způsoby ovlivňování chování subjektů edukace v souladu s jejich speciálními edukačními potřebami a v zájmu co nejkvalitnější socializace“ [43, s. 79]. Vyučovací metody představují „způsoby uspořádání a realizace vyučovací činnosti učitele k dosažení vyučovacích cílů“ [43, s. 80]. Mezi tyto metody patří např. metody vícenásobného opakování, nadměrného zvýraznění, multisenzorického zprostředkování, optimálního kódování, zprostředkování náhradními komunikačními systémy, motivace, modifikace kurikula, algoritmizace kurikula, zapojení kompenzačních technických prostředků, postupné symbolizace, zapojení náhradních kanálů, pozitivní psychické tonizace, využívání instruktážních médií, aplikace individuálních vzdělávacích programů a další [43].

metodik

(angl. *methodologist*, *methodist*; řec. *methodikos* = systematicky a cílevědomě postupující nebo zkoumající)

Specialista v použití určité metodiky, včetně její administrace, aplikace, modifikace a interpretace [16].

metodologie

(angl. *methodology*)

Nauka o metodách. Rozpracovává problematiku metod, technik, nástrojů či metodik na poli odborného a vědeckého bádání. Úlohou metodologie ve speciální pedagogice je především „zkoumání speciálněpedagogických jevů a procesů a objevování zákonů a zákonitostí, kterými se řídí získávání vědeckých poznatků a jejich uspo-

řádávání do systému, které souhrnně tvoří teorii speciální pedagogiky“ [43, s. 47].

Mezinárodní klasifikace nemocí – MKN (angl. *International Classification of Diseases – ICD*)

Celý název: Mezinárodní statistická klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů (International Classification of Diseases and Related Health Problems). Představuje klasifikační a diagnostický systém vydaný Světovou zdravotnickou organizací; strukturu systému tvoří soustava kategorií, do kterých jsou zařazovány chorobné jevy podle definovaných kritérií; používá se při určování jednotlivých nemocí a poruch napříč všemi lékařskými specializacemi na celém světě [54].

Mezinárodní klasifikace funkčních schopností, disability a zdraví – MKF (angl. *International Classification of Functioning, Disability and Health – ICF*)

Je součástí souboru klasifikací Světové zdravotnické organizace a je určena pro měření zdravotního postižení na individuální i populační úrovni; klasifikace MKF je určena pro účely hodnocení stupně disability, posuzování zdravotní způsobilosti k práci (pokud je fyzická osoba disabilní), posuzování speciálních potřeb ve vzdělávání, předepisování a proplácení zdravotnických prostředků, pro účely zdravotních pojišťoven, pro zjišťování zdravotního stavu jako podkladu pro posouzení ve věcech dávek a služeb sociálního zabezpečení zaměstnanosti, pro posuzování dlouhodobě nepřiznivého zdravotního stavu ve věcech sociálního zabezpečení a zaměstnanosti a pro statistické účely při hodnocení zdravotního stavu [23, předpis 431/2009 Sb., sdělení Českého statistického úřadu ze dne 18. listopadu 2009 o zavedení Mezinárodní klasifikace funkčních schopností, disability a zdraví – MKF]. Český statistický úřad

na základě žádosti Ministerstva zdravotnictví ukončil dnem 30. dubna 2013 povinné používání systému MKF, zavedené s účinností od 1. července 2010, sdělením Českého statistického úřadu č. 431/2009 Sb.; od 1. května 2013 přestává klasifikace MKF plnit funkci statistické klasifikace ve smyslu § 19 zákona č. 89/1995 Sb., o státní statistické službě, ve znění zákona č. 411/2000 Sb. (předpis č. 97/2013 Sb., sdělení Českého statistického úřadu o ukončení povinného používání Mezinárodní klasifikace funkčních schopností, disability a zdraví – MKF).

Mezinárodní rehabilitace (angl. *Rehabilitation International*)

Globální celosvětová síť složená z vládních agentur, poskytovatelů služeb v oblasti rehabilitace a inkluze, akademiků, vědců a dalších zastánců podílejících se na vyrovnání příležitostí pro osoby se zdravotním postižením a jejich rodiny a také na zvyšování kvality života lidí se zdravotním postižením; zaměřuje se na prosazování práv a podporu inkluze a sociálního začlenění [53]; je autorem původního mezinárodního grafického symbolu přístupnosti z roku 1969, který vznikl na základě žádosti Mezinárodní komise pro technologie a přístupnost (International Commission on Technology and Accessibility – ICTA).

Mezinárodní síť lidí se zdravotním postižením

(angl. *Disabled People's International*)

Síť národních organizací nebo shromáždění lidí se zdravotním postižením zřízených na podporu lidských práv a kvality života těchto lidí; k jejím cílům patří: (1) podpora lidských práv osob se zdravotním postižením, (2) podpora hospodářské a sociální integrace osob se zdravotním postižením, (3) rozvoj a podpora organizací osob se zdravotním postižením [49].